

Deyrulzafaran Manastırı

Mardinli olmanın gururunu yaşayan yazar sayın Latif Öztürkatalay şöyle yazmakta: "**M. Ö. 3500-4000 yıl öncesinden bugüne kadar, Mardin'e hayat veren yegane topluluk hiç şüphe yok ki, Süryaniler ile onlardan önce bu yerde yaşamış atalarıdır. Mardin'in tarihi incelendiğinde, tarihin hemen her döneminde, Mardin nüfusunun büyük çoğunluğunu Süryanilerin oluşturduğunu görürüz.**" (1)

Arkeolojik verilerin ve Süryani tarihinin de kanıtladığı bu gerçekten ışıldayan saptamalar, Turabdin'deki (Mardin ve Midyat yöresindeki) tarihi eserler hakkında aydınlatıcı bilgiler vermekte. Kuzey Mezopotamya'nın bu parçasında, Süryanilerin kültürel ve dinsel değerlerinin biçim verdiği taşların incelikleriyle örülü, her biri başlı başına bir "**uygarlık abidesi**" olan antik manastırlar, yörenin tarihi dokusuna renk katıyor. Süryani tarihiyle iç içe yaşamış ve onunla adeta anıtlaşmış eserlerden birisi ve hatta en gözdesi, Mardin'in 4 km doğusunda, hakim bir yamaçtaki konumuyla, Süryanilerin yöredeki köklü varlığını kanıtlayan **Deyrulzafaran** Manastırıdır.

Bu manastırın önemini anlayabilmek için, tarihin sararmış yapraklarını çevirerek, tozlu, topraklı dönemeçlerini arşınlamak gerekiyorsa da, mimari yapısından süzülen büyüleyici görüntülerden, güzellikle görkem arasındaki o müthiş gizemi hakkında bilgi edinmek olasıdır. Çünkü Süryani kültürü hakkında verdiği ilk izlenimle, Süryanilerin tarihteki gelişmişliklerinden kesintiler sermektedir gözler önüne.

Eldeki mevcut tarihi dayanaklardan, bu görkemli yerin kuruluş tarihini saptamak hemen hemen olanaksız gibi gözükmüyor. Ancak tavanı -geometrik işlemlerle- dikdörtgen şeklinde, yontulmuş iri taşlarla kaplı, güneş tapınağı, millattan önceki dönemlere ait olduğunu gösteren somut belirtiler var (2). Zaten manastırın eski dönemlerde Romalılara ait aşılmaz bir kale olduğu gerçeği (3) göz önünde bulundurulursa, bunun, eski Mezopotamyalıların -yani Süryani atalarının- bir tapınağı olduğu ve milattan sonraki dönemde, Romalılar tarafından zapt edilmiş, dinlenmek amacıyla kullanılmış olduğunu düşünmek, tarihi gerçeklerle çelişmeyeceğe benziyor. Halk arasındaki yaygın kanı ve stratejik konumunu güçlendiren çevresindeki kaleler, doğal güzelliği, bu varsayımı doğrulayan birer faktör olarak algılanabilir.

Millattan sonraki dönem itibarıyla, 1500 yılı aşkın bir tarihi özümleyen bu manastırın ilk kilise bölümünün kuruluşu, Turabdin'deki diğer bazı kiliseler gibi, İmparator Anastas (491-518)'ın günlerine rastlıyor. Dolayısıyla, bu yerin 493 yılında manastır şeklini almış olduğunu iddia etmek, yanlış değil. Çünkü bugünkü kilisenin kubbesi, mimar Teodosi ve Teodori tarafından yapılmıştır (4).

Haç tarzında yapılmış olması, Hah Meryemana Kilisesini andırıyor ve bu kilise, 1903'e kadar dini figürlerle süslüydü (5).

Tarihi kaynaklarda, çeşitli isimlerle adlandırılmaktadır. 4. yüzyılın sonlarında, **"Mor Şlemun"** (6) ve daha sonra **"Mor Evgin"** adıyla çağrıldığını görüyoruz (7).

Tarihin keskin dönemeçlerinden geçerken, Mezopotamya'daki diğer Süryani eserleri gibi, bu manastır da, dönemin egemen güçleri -özellikle 608'de Persler- tarafından tahribat görmüşse de, yüreği insan sevgisiyle çarpan, Süryani din adamlarının özeniyle tekrar koruma kazanmıştır. Bundan ötürüdür ki, Mardin ve Kefertut Metropolit Mor Hananya'nın 793-800 yıllarında yaptığı büyük onarım sayesinde eski yüceliğine kavuşunca, o tarihten sonra, **"Mor Hananya"** Manastırı isimiyle adlandırılmıştır (8).

Mor Hananya'dan yaklaşık 300 yıl sonra, yıkılanları tekrar onaran ve yaptığı yeniliklerle, manastırın görkemini yeniden canlandıranların başında, 1125'te Mardin'e metropolit olan Urfalı Mor Yuhanna gelmektedir (9).

Bazı binalarının yapımında "zafaran" bitkisinin karıştırılmış olmasından olsa gerek, 15. yüzyıldan önce "zafaran manastırı" anlamına gelen **"Deyrulzafaran"** adını almış olabileceği güçlü bir olasılıktır (10).

Süryanilerin yaygın kurumları başında, dini kurumlar geliyor. Bunun için dış dünyadan kopuk, ruhaniyeti yaşamak ve geliştirmek için kurulan manastırlar, ilim ve kültür alanında insanlığa büyük hizmetler sunmuştur..

Daha ilk dönemlerde (5. yy) doğunun bir üniversitesi olarak, ilk tıp fakültesinin bu manastırda kurulduğu iddia edilmişse de (11), eski Süryani kaynaklarda bunun varlığına rastlanmamaktadır. Azizler evinin (mezarlık bölümü) girişindeki kabartma **"yılan simgesi"**, tıbbın bir arması gibi algılanıyorsa da, Süryaniceyi iyi bilen Doğubilimci sayın Andrew Palmer, Nisan 1996'de Deyrulzafaran'a yaptığı ziyaret esnasında, "yılan simgesi"nden çok, bunun Hristiyanlığın bir sembolü **"balık simgesi"** olduğunu ileri sürmüştür.

Ancak geniş bağlamda, manastırın en parlak dönemini 9 ile 10. yüzyıl oluşturmaktadır. (12). Çünkü Ruhani Yüksek Okulu, teoloji, mantık, ve doğal bilimlerde bu dönemde büyük ün salmıştır. Bu okuluyla, tarihi süreç içerisinde, Süryani Kilisesine, 21 patrik, 9 mafıryan, 120 episkopos ve birçok ünlü -Süryanice- yazar kazandırmıştır.

Bu manastırın gelişip Süryaniler için önem kazanmasını sağlayan en büyük etken, kuşkusuz ki, 639 yıl boyunca (1293-1932) Süryani Kilisesinin Patriklik Merkezi olmasından kaynaklanıyor.. Bu önemi pekiştiren bir başka etken de şudur: Patriklik merkezinin bu manastıra taşınmasıyla birlikte, eski Antakya Kilisesinden getirilen **"kutsal taşın"** hala burada olmasıdır. Bu bağlamda, Süryani patriğin makamı nerede olursa olsun, Mardinli yazar sayın Latif Öztürkatalay'ın da dediği gibi, **"kutsal taş burada bulunduğu müddetçe, bu imtiyazı hiç bir yer alamaz."**

Bunlara koşut olarak, 1874'te Patrik IV. Petrus'un İngiltere'den buraya getirdiği ilk matbaayla, basıncı yaygın alanında da, -Süryanice, Türkçe, Arapça dillerinde- Süryanilere büyük hizmetler sunmuştur. Özellikle merhum Metropolit Hanna Dölabin döneminde, Süryani Kilisesine dönük hizmetlerinde, büyük başarılarla imza atmıştır. Günümüzde Süryani Kilisesinin hiyerarşik yapılanmasında (melfono, papaz, rahip, metropolit olarak) görev yapan birçok insan, bu başarının somut bir göstergesidir.

Bütün olumsuzluklara rağmen, antik Mezopotmaya sanatının bir uzantısı olan kabartmalarına, Meryemana Kilisesindeki mozaiklerine, ahşaptan işlemeli mihrablarına, Süryanice yazıtlarına, kakmalı kapılarına ve tek kelimeyle özgün tarihi geçmişine, doğanın bağışladığı olanaklar ve güzellikler de eklenince, kültürel ve tarihsel özellikleriyle bu manastır, vazgeçilmez bir yapıt olma özelliğini hala koruyor.

Günümüzde Mardin ve Diyarbakır Metropolitleri Mor Filüksinos Saliba Özmen yönetimindeki manastır, 3 rahip ve öğrencileriyle, olanaklar dahilinde Süryanilere ve yerli-yabancı ziyaretçilere hizmet vermeyi sürdürmektedir..

Ey Süryani, her şeye rağmen, doğduğun toprakları ziyaret etmeye çaba göster. Bir gün yolun bu taraflara düşüp de, tarihle bütünleşen aziz atalar mekanı bu manastır ve yöredeki diğer manastırları ziyaret ettiğinde, o tarihsel güzelliğe, o yüceliğe, o kutsallığa.... benimle birlikte bağlılığını bildirirsen, tarihi bir misyonu yerine getirmiş olacağından emin olabilirsin.

Çünkü uygar dünyaya gülücükler dağıtan bu eserlere her Süryaninin ödemesi gereken bir vefa borcu olduğunu düşünüyorum. Unutma. Onlar, gelişmişlik ve hünerin yadigarıdır!

Yusuf Beğtaş

2- Şemsiiler mahallesi, şemsiiliğin Mardin'de yaygın olduğunu göstermektedir. Hıristiyanlığa geçişlerinde, karşılaştıkları dinsel bazı sorunları bertaraf etmek üzere, 14. ve 15 yüzyılda -İbrahim Garipoğlu, İšo, ve Abdullah gibi- bazı Süryani Patrikleri özel genelgeler yayınlamışlardır.

3- Patrik I. Efrem Barsavm, Nuzhat ul Adhan, (Deyrulzafaran Manastırı Tarihi, Arapça), Deyrulzafarn Matbaası, Mardin, 1917, sh. 11-12. ve Episkopos Efrem Bilgiç'in eliyle yazılı Süryanice-Gerşünice Tarihsele Notlar, 1947, Melfono İsa Garis'in özel Kütüphanesi, Mor Gabriel Manastırı. sh. 37-38, (8. yy sonlarında yaşamış Denho işo adındaki bir Nasturi Rahibin eseri, Zaman Tarihinden alıntıdır bu notlar.)

4- Sanatlarını geliştirmek üzere, Mezopotamya'dan İstanbul'a giden bu iki Süryani mimar, Süryani kaynaklarda Şufni oğulları adıyla bilinmektedirler. Tarihçi Efesli Yuhanuna göre, sanatın incelikleriyle uzmanlaşan bu iki mimar, imparator tarafından kiliselerin yapımı için tekrar Mezopotamya'ya gönderiliyorlardı. Diyarbakır Meryemana Kilisesi, Arnas Mor Kuryakos Kilisesi, Mor Yuhanun Dekfone Kilisesi, Keferze Mor Izozoyel Kilisesi, Midyat Mor Abrohom ve Mor Hobel, Salah Mor Yakup, Deyrulzafaran ve Mor Gabriel Manastırı gibi birçok kilisenin yapımında mimarlık yaptıkları bilinmektedir. Bkz. Patrik Efrem, Nuzhat al Adhan, sh. 44.

5- Aynı eser, sh. 3-5.

6- Mor Şlemun, Mor Evgin'in öğrencilerinden olup, Turabdin'in Arkah (Harabale) köyündendi. İsmi, Deyrulzafaran'ı manastıra dönüştürenlerin başında geçmektedir.

7- Horepiskopos Gabriel Aydın, Deyrulzafaran, Bar Hebraeus Matbaası, Hollanda, 1988, sh. 18, ve Patrik Efrem, sh. 34-35.

8- Patrik Efrem, sh. 11-14 ve Episkopos Efrem'in Notları, sh. 37-38.

Kefertüt: Dara ile Rasuleyn'in güneybatısında kalan eski bir yerleşim birimi olup, Süryanicede "Dutlar Köyü" anlamındadır.

9- Patrik Efrem, sh. 42-45 ve Episkopos Efrem'in Notları, sh. 38.

10- Patrik Efrem, sh. 42 ve Gabriel Aydın, sh. 18.

Ancak Patrik Efrem ve halk arasındaki kanı, bu zafaran bitkisinin yüklerle geçen bir tüccardan alındığını gösteriyorsa da, bunun yörede yetiştiğini düşünenler yok değil.

11- Metropolit Hanna Dölabani, Tarihte Mardin, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1972, sh. 141. ve Gabriel Aydın, sh. 19.

12- Gabriel Aydın, sh.19.